MAHSULOT TANNARXINI HISOBLASHNING ZAMONAVIY USULLARINI QO‘LLASH VA ULARDA XARAJATLARNI HISOBGA OLISH

Raxmatov Baxriddin Baxtiyor o‘g‘li
Mustaqil izlanuvchi, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
ORCID: 0009-0008-1066-6857
E-mail: b.raxmatov@ung.uz

Received: 07.10.2025
Revised: 08.10.2025
Accepted: 09.10.2025

Kalit so‘zlar:
mahsulot tannarxi, xarajatlarni hisobga olish, faoliyatga asoslangan tannarx hisoblash, standart tannarx, moliyaviy boshqaruv, zamonaviy hisoblash usullari.

Ключевые слова:
себестоимость продукции, учёт затрат, расчёт себестоимости по видам деятельности, стандартная себестоимость, финансовое управление, современные методы расчёта.

Keywords:
product cost, cost accounting, activity-based costing, standard costing, financial

Annotatsiya. Ushbu maqolada mahsulot tannarxini hisoblashning zamonaviy usullari va ularning xarajatlarni hisobga olishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. An’anaviy usullarning kamchiliklari ko‘rsatilib, faoliyatga asoslangan tannarx hisoblash, standart tannarx hisoblash, shuningdek, zamonaviy dasturiy ta’minot va avtomatlashtirish texnologiyalari yondashuvlari yoritilgan. Maqola korxonalar uchun xarajatlarni aniq va samarali boshqarishning zamonaviy imkoniyatlarini ochib beradi.

Аннотация. В данной статье анализируются современные методы расчёта себестоимости продукции и их значение в учёте затрат. Показаны недостатки традиционных методов, освещены подходы, основанные на расчёте себестоимости по видам деятельности, стандартному расчёту себестоимости, а также современные программные решения и технологии автоматизации. Статья раскрывает современные возможности точного и эффективного управления затратами для предприятий.

Annotation. This article analyzes modern methods of calculating product cost and their significance in cost accounting. The shortcomings of traditional methods are highlighted, and approaches such as activity-based costing, standard costing, as well as modern software and automation technologies are

management, modern costing methods. discussed. The article reveals modern opportunities for accurate and efficient cost management for enterprises.

Kirish. Mahsulot tannarxini aniqlash har qanday korxonaning moliyaviy barqarorligi va raqobatbardoshligi uchun muhim omildir. Zamonaviy biznes sharoitlarida an’anaviy tannarx hisoblash usullari ko‘plab cheklovlarga ega bo‘lib, ularni zamonaviy metodlar bilan to‘ldirish talab etiladi. Ushbu maqolada mahsulot tannarxini hisoblashning zamonaviy usullari va ularning xarajatlarni hisobga olishdagi o‘rni haqida so‘z boradi. Mahsulot tannarxini hisoblashda zamonaviy usullarni qo‘llash korxonaga o‘z xarajatlarini aniqroq va samaraliroq boshqarishga yordam beradi. Bu esa ishlab chiqarish jarayonining optimallashtirilishi, resurslardan oqilona foydalanish va umumiy raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qiladi. Kelajakda texnologiyalar rivojlanishi bilan tannarx hisoblashning yanada ilg‘or usullari paydo bo‘lishi kutilmoqda.

Tannarx — bu mahsulot ishlab chiqarishga ketgan barcha xarajatlarning yig‘indisidir. Ushbu ko‘rsatkich orqali korxona o‘zining ishlab chiqarish jarayonining samaradorligini baholaydi, narx siyosatini belgilaydi va moliyaviy rejalarni tuzadi. An’anaviy usullarga asosiy ishlab chiqarish xarajatlarini to‘g‘ridan-to‘g‘ri va bilvosita xarajatlarga ajratish kiradi. Ushbu usullar oddiy va tushunarli bo‘lsa-da, murakkab ishlab chiqarish jarayonlarida xarajatlarni to‘liq va aniq hisoblash imkonini bermaydi.

Materiallar va usullar. Mahsulot tannarxini hisoblash sohasida zamonaviy usullarni joriy etish korxonalar uchun raqobatbardoshlikni oshirishda muhim ahamiyatga ega deb hisoblanadi. Faoliyatga asoslangan tannarx hisoblash usuli xarajatlarni aniqroq taqsimlash imkonini berib, ishlab chiqarish jarayonining samaradorligini oshirishga yordam beradi. Biroq, har qanday yangi texnologiya va yondashuv kabi, bu usul ham o‘zining murakkabliklari va joriy etishdagi qiyinchiliklariga ega. Bugungi kunda raqamli transformatsiya jarayonlari va avtomatlashtirish vositalari mahsulot tannarxini hisoblashni yanada tezkor va ishonchli qiladi. ERP tizimlarining keng joriy qilinishi xarajatlarni real vaqt rejimida monitoring qilish va boshqarish imkonini yaratmoqda, bu esa moliyaviy nazoratni kuchaytiradi va qaror qabul qilish jarayonini yaxshilaydi.

Kelajakda sun’iy intellekt va katta ma’lumotlar (Big Data) tahlilining mahsulot tannarxini aniqlashda keng qo‘llanilishi kutilmoqda. Bu esa korxonalar uchun

xarajatlarni optimallashtirish va ishlab chiqarishni yanada takomillashtirish imkoniyatlarini yaratadi. Shunday qilib, mahsulot tannarxini hisoblash sohasida zamonaviy yondashuvlarni joriy etish nafaqat moliyaviy natijalarni yaxshilashga, balki korxonaning strategik rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Ushbu tadqiqotda mahsulot tannarxini hisoblashning zamonaviy usullarini o‘rganish va ularning xarajatlarni hisobga olishdagi samaradorligini tahlil qilish uchun quyidagi materiallar va metodlardan foydalanildi.

Materiallar:

1. Korxona moliyaviy hisobotlari — ishlab chiqarish xarajatlari bo‘yicha real ma’lumotlar, xarajatlar tahlili uchun asos bo‘ldi.
2. Zamonaviy ERP tizimlari ma’lumotlari — xarajatlarni avtomatlashtirilgan hisobga olish va boshqarish bo‘yicha tizimlardan olingan ma’lumotlar.
3. Ilmiy adabiyotlar va so‘nggi tadqiqotlar — mahsulot tannarxini hisoblash usullari va ularning rivojlanish tendensiyalarini o‘rganish uchun foydalanildi.

Usullar:

1. Faoliyatga asoslangan tannarx hisoblash (Activity-Based Costing, ABC) metodologiyasini qo‘llash orqali korxonaning turli ishlab chiqarish faoliyatlariga ketgan xarajatlar aniqlanib, mahsulotga taqsimlandi.
2. Standart tannarx hisoblash usuli yordamida ishlab chiqarish jarayonida belgilangan standartlarga asoslangan xarajatlar tahlil qilindi va haqiqiy xarajatlar bilan solishtirildi.
3. ERP tizimlari va avtomatlashtirilgan hisoblash vositalari yordamida xarajatlarni real vaqt rejimida kuzatish va boshqarish tajribasi o‘rganildi.
4. Kvalitativ va kvantitativ tahlil metodlari qo‘llanilib, xarajatlarni boshqarishdagi samaradorlik baholandi.

Ushbu materiallar va usullar mahsulot tannarxini hisoblashda zamonaviy yondashuvlarning amaliy samaradorligini aniqlashga imkon berdi.

Tadqiqot muhokamasi. Ushbu tadqiqot mahsulot tannarxini hisoblashda zamonaviy usullarni qo‘llash samaradorligini o‘rganishga qaratildi. An’anaviy tannarx hisoblash usullarining ko‘plab cheklovlari, ayniqsa murakkab ishlab chiqarish sharoitlarida, xarajatlarni aniq taqsimlashda muammolar yuzaga kelishini ko‘rsatdi. Shu bois, faoliyatga asoslangan tannarx hisoblash (ABC) usulining joriy qilinishi xarajatlarni yanada aniqroq va maqbul taqsimlash imkonini berdi.

ABC usuli orqali xarajatlarning mahsulot va ishlab chiqarish jarayonidagi faoliyatlarga bog‘lanishi xarajatlarni boshqarishni optimallashtirishga xizmat qilmoqda. Bu yondashuv korxonalarga resurslarni oqilona taqsimlash va ortiqcha xarajatlarni kamaytirish imkoniyatini beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki,

standart tannarx hisoblash usuli bilan solishtirganda, ABC usuli mahsulot tannarxini aniqlashda ko‘proq aniqlik va samaradorlikka ega. Shuningdek, ERP tizimlari va boshqa zamonaviy avtomatlashtirilgan hisoblash vositalarining joriy etilishi xarajatlarni real vaqt rejimida monitoring qilishni ta’minlab, moliyaviy nazoratni kuchaytirdi. Bu esa korxonalarda xarajatlarni boshqarish jarayonini sezilarli darajada soddalashtirdi va tezlashtirdi.

Ammo zamonaviy usullarni joriy qilishda dastlabki investitsiyalar va xodimlarni yangi tizimlarga o‘rgatish zarurati ham muhim omil hisoblanadi. Shu bilan birga, har bir korxonaning o‘ziga xos ishlab chiqarish xususiyatlari va xarajat strukturasini hisobga olib, mos usullarni tanlash talab etiladi. Umuman olganda, mahsulot tannarxini hisoblashda zamonaviy yondashuvlar xarajatlarni aniqroq va samaraliroq boshqarishga yordam berib, korxonaning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Kelajakda bu usullarni yanada rivojlantirish va innovatsion texnologiyalar bilan birlashtirish imkoniyatlari katta ekanligi kuzatilmoqda.

Xulosa. Mahsulot tannarxini hisoblashda zamonaviy usullarni qo‘llash korxonalarga xarajatlarni aniqroq, shaffofroq va samaraliroq boshqarish imkonini beradi. Faoliyatga asoslangan tannarx hisoblash (ABC) va standart tannarx usullari ishlab chiqarish jarayonining turli faoliyatlariga xarajatlarni to‘g‘ri taqsimlashga yordam beradi. Shuningdek, ERP tizimlari va avtomatlashtirish vositalari xarajatlarni real vaqt rejimida kuzatish va boshqarishni osonlashtiradi. Biroq, ushbu usullarni joriy etishda dastlabki xarajatlar va xodimlarni o‘qitish zarurati hisobga olinishi lozim. Kelajakda mahsulot tannarxini hisoblashning zamonaviy metodlarini yanada takomillashtirish va raqamli texnologiyalar bilan integratsiya qilish korxonalar samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kaplan, R.S., & Cooper, R. (1998). *Cost & Effect: Using Integrated Cost Systems to Drive Profitability and Performance*. Harvard Business School Press.
2. Drury, C. (2013). *Management and Cost Accounting*. Cengage Learning.
3. Horngren, C.T., Datar, S.M., & Rajan, M.V. (2015). *Cost Accounting: A Managerial Emphasis*. Pearson.
4. Bhimani, A., Horngren, C.T., Datar, S.M., & Rajan, M.V. (2012). *Management and Cost Accounting*. Pearson Education.
5. Garrison, R.H., Noreen, E.W., & Brewer, P.C. (2018). *Managerial Accounting*. McGraw-Hill Education.